România şi reînnoirea Triplei Alianțe

Daniel CREȚU

Universitatea „Lucian Blaga“ din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga” Universtity of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciencies
Personal e-mail: d_cretu@yahoo.com

Romania and the Triple Alliance's renew

Romania's joining to the Triple Alliance was determined by developments in South-Eastern Europe in the early 1880s and especially by Russia's policy in the South of the Danube.

The tense relations between Romania and Austro-Hungary in the summer of 1883, because of the events in Bulgaria and Russia's interference in Serbia against King Milan, rushed Romania's decision.

Finally, Romania joined the Alliance not only in order to get out of its dangerous isolation from 1883, but also with the aim of solving the Danube issue, which had become absolutely crucial, since it could hardly withstand the pressures of the Great Powers. However, the late 19th century and the early 20th century led to a weakening of the position of the Central Powers in South-Eastern Europe.

Thus, it appears that on the eve of the outbreak of World War I, Romania, although a co-signer to an alliance with the Central Powers, was more willing to adhere to the Entente, which in the further evolution of the events will result in the conclusion of the construction of the national unitary state.

Keywords : creation of the Triple Alliance, World War I, international crisis, Romanian-Italian negotiations

Aderarea României la Tripla Alianță a fost determinată de evoluția sud-estului european la începutul anilor 1880 şi, în special, de politica Rusiei la sudul Dunării. În Bulgaria, reconcilierea dintre conservatori, liberali şi principe, la începutul anului 1883, îi zdruncinase pozițiile şi-i diminua influența. Oamenii politici de la Bucureşti se temeau de o posibilă intervenție armată a Rusiei, ce implica traversarea teritoriului românesc. Mai mult, circulau informații potrivit cărora țarul Alexandru al III-lea şi-ar fi dat acordul chiar la schimbarea dinastiei de Hohenzollern[1].

Încordarea din relațiile româno-austro-ungare din vara anului 1883 datorată evenimentelor din Bulgaria şi amestecului Rusiei în Serbia împotriva regelui Milan, a grăbit decizia României. Regele şi oamenii politici de la Bucureşti se temeau de apariția unui conflict în Balcani şi de posibilitatea reîmpărțirii sferelor de influență în zonă, fapt ce ar fi afectat-o cu siguranță, în condițiile unei politici de nealiniere şi fără sprijin militar[2]. România avea nevoie de certitudini şi acestea veneau în acel moment numai din partea Puterilor Centrale.

În sfârşit, România a aderat la alianță nu numai pentru a ieşi din izolarea periculoasă din 1883, dar şi pentru rezolvarea problemei Dunării, devenită absolut necesară, singură neputând rezista presiunilor Marilor Puteri.

Prima etapă a crizei bulgare a evidențiat o dată în plus, faptul că Austro-Ungaria era hotărâtă să folosească în interes personal neînțelegerile ivite între țările balcanice. Autoritatea sa în zonă a fost demonstrată de dubla intervenție diplomatică, pe lângă regele Milan, pe care l-a încurajat să-şi atace vecinul, şi pe lângă principele Alexandru Battenberg, pe care l-a somat să pună capăt conflictului. Această intervenție nu putea să nu ducă la apariția unui conflict cu Rusia, care era direct interesată în zona balcanică. Rolul de mijlocitor între

cele două mari puteri a revenit Germaniei care vedea soluționarea problemelor balcanice rezolvabilă prin împărțirea teritoriului turcesc între Rusia și Austro-Ungaria; Serbia, România, Bulgaria și Grecia urmând să-și mărească și ele teritoriul. Înaintarea Rusiei până la Constantinopol și a Austro-Ungariei până la Salonic ar fi creat posibilitatea ca Turcia să fie despăgubită în Asia și Africa, unde mai putea juca încă un rol cultural[3].

Acest plan s-a lovit însă de intransigența Rusiei, care dorea să se folosească de orice prilej pentru a-l alunga pe Alexandru Battenberg, considerându-l principalul obstacol în calea acțiunii de restabilire a influenței sale. În acest sens i-a fost retrasă calitatea de general al trupelor ruse și a fost șters din evidențele armatei[4]. Acest fapt dovedea că țarul nu va accepta nici măcar o uniune personală între Bulgaria de nord și Rumelia orientală, astfel că, la 25 august/7 septembrie 1886, principele bulgar a fost nevoit să abdice, fiind înlocuit cu Ferdinand de Saxa-Coburg, ofițer în armata austro-ungară.

Alegerea lui Ferdinand ca principe al Bulgariei a extins influența dublei monarhii în sud-estul Europei și a dus la ruperea Alianței celor trei împărați prin care semnatarii recunoșteau Bulgaria drept zonă de influență a Rusiei.

Aceste condiții determină statul român să-și mențină orientarea spre Puterile Centrale, cu toate divergențele româno-austro-ungare. Mai mult, o nouă inițiativă a lui Bismarck a extins relațiile dintre semnatarele Tratatului din 1883, prin aderarea la el a Italiei[5]. La începutul anului 1888, acesta i-a arătat lui Kálnoky, că în eventualitatea unui atac al Rusiei împotriva României, fiind obligată să intervină, Austro-Ungaria nu are asigurat ajutorul Italiei, care ar putea fi extrem de util. Soluția preconizată de Bismarck a fost nu un acord cvadripartit, ci o aderare a Italiei la fel ca aceea a Germaniei. Aceasta s-a produs la 9 mai 1888[6].

Documentația consultată până în prezent conduce la concluzia că ideea aderării Italiei la acordul austro-român din 1883, a apărut în urma propunerilor de colaborare militară între Viena și Roma, contra Rusiei, propuneri avansate de președintele Consiliului și Ministru de Externe, Francesco Crispi la finele lunii decembrie 1887, în schimbul cooperării flotei militare austriece în cazul unui conflict cu Franța. O asemenea ofertă făcuse și generalul Di Robilant în 1886, pe parcursul tratativelor de reînnoire a Triplei Alianțe, dar ea fusese declinată de guvernul austro-ungar[7]. Noua propunere va fi studiată cu mai multă atenție, dat fiind că preluarea tronului Bulgariei de către principele Ferdinand de Saxa-Coburg, acutizase tensiunea existentă între Austro-Ungaria și Rusia și sporise șansele unui război. În cazul declanșării unui asemenea conflict, conform tratatului de alianță dintre Austro-Ungaria și Italia, aceasta din urmă era obligată să păstreze doar o neutralitate binevoitoare față de aliatul ei, fapt ce nu convenea ministrului de externe austro-ungar, Gustav Kálnoky, deoarece ar fi rămas cu o armată intactă, masată la frontierele imperiului. Pe de altă parte, același ministru, nu dorea momentan inițierea unor asemenea tratative, deoarece se temea că Italia va pretinde din nou compensații.

Propunerea lui Crispi va primi însă susținere din partea ambasadorului austro-ungar la Roma, Karl von Bruck, care considera că un asemenea acord militar punea la adăpost guvernul austriac de orice surpriză din partea Italiei[8]. În ceea ce privește eventualele compensații cerute de italieni în schimbul celor două corpuri de armată ce urmau a fi concentrate imediat după semnarea acordului, în Veneto, în așa fel încât să poată fi utilizate cu rapiditate contra Rusiei – se preciza că acestea constau în cooperarea flotei militare austriece în Mediterana.

Ideea dirijării trupelor oferite de Italia către România, considerată parte a frontului oriental, i-a aparținut lui Gustav Kálnoky, care o argumentează într-o discuție cu ambasadorul german la Viena, von Reuss, la 7 ianuarie 1888, arătându-i acestuia că, în cazul unui război cu Rusia, majoritatea căilor ferate austriece vor fi ocupate cu transportul trupelor către nord și est, singurele disponibile rămânând cele spre România, motiv pentru care, cele două corpuri de armată ar putea fi deplasate numai spre această țară[9].

Istorici precum Renato Mori și Rudolf Dinu sunt de părere că, actul aderării Italiei la tratatul austro-român din 1883 se va consuma fără ca în prealabil factorii de decizie italieni să fi imaginat și dorit o asemenea extensie a acordurilor și respectiv obligațiilor proprii în cadrul Triplei Alianțe[10]. Tratatul de aderare, în forma în care va fi semnat la 9 mai 1888 este rezultatul abilității cu care diplomația vieneză – secondată direct de cea germană – a reușit să evite orice cerere de compensație din partea Romei, dar, în primul rând consecința gravelor erori de negociere comise de responsabilii italieni, Francesco Crispi și ambasadorul la Viena, Constantino Nigra. În locul mult doritei perfecționări a alianței cu Puterile Centrale, în locul colaborării navale cu Austro-Ungaria, contra Franței, Francesco Crispi va reuși la finalul a patru luni de tratative, "performanța" de a implica Italia, politico-militar, într-un sector în care nu avea interese directe și imediate, în avantajul exclusiv al Austro-Ungariei, României și Germaniei, fără speranța compensării în vreun fel a actului încheiat și anula în acest fel, în bună măsură avantajele și poziția în care Di Robilant plasase Italia, după reînnoirea Triplei Alianțe, în 1887. Proiectul redactat de Francesco Crispi, spre deosebire de tratatul austro-român – al cărui text nu-l cunoștea – nu prevedea un imediat casus foederis, în caz de atac contra unuia dintre semnatari și, fapt extrem de important, garanta integritatea teritorială a României.

Creat ca parte integrantă a celorlalte instrumente

ale Triplicei, acordul şi prevederile sale urmau să greveze asupra Italiei, atâta timp cât se menţinea racordată la acest sistem politico-militar. Aşa se explică de ce toţi succesorii lui Francesco Crispi, în ciuda judecăţilor negative[11] emise, vor accepta să reînnoiască acordul exact în termenii în care a fost redactat, un eventual refuz fiind interpretat de aliaţi ca un semn de schimbare în orientarea politică externă, ceea ce diplomaţia italiană nu-şi putea permite.

Aderarea era stabilită pentru cinci ani, dar se prevedea că dacă Tratatul principal din 18/30 octombrie 1883 va expira înaintea acestui termen, ea va înceta în acelaşi timp[12].

În martie 1888, guvernul Brătianu fusese răsturnat, fapt ce ar fi putut periclita alianţa României cu Puterile Centrale, deoarece orientarea fruntaşilor conservatori nu prezenta pentru aliaţi nici o siguranţă. Venirea lor la putere a fost criticată în presa austro-ungară, iar Kálnoky şi Bismarck au dezaprobat soluţia adoptată de rege.

După 1888, acest fond general s-a intensificat, la fel şi contradicţiile româno-austro-ungare, fapt puţin favorabil pentru păstrarea apropierii României de Puterile Centrale. Tocmai de aceea, Berlinul şi Viena şi-au intensificat eforturile în acest sens. În acest scop, Germania şi Austro-Ungaria au trimis la Bucureşti doi diplomaţi foarte apreciaţi, chiar dacă nu ajunseseră la apogeul carierei lor, Bülow şi Goluchowski. Aceştia au desfăşurat o intensă activitate, în care rolul principal a revenit reprezentantului Germaniei[13]. Chiar de la audienţa de prezentare, care se mărgineşte de obicei la generalităţi, Carol I i-a prezentat lui Bülow un tablou al politicii externe a României. În anii care au urmat Bülow a devenit un adevărat consilier neoficial al regelui. În activitatea lui el a fost ajutat dar şi stingherit de reprezentantul austro-ungar Goluchowski. Între ei a existat o unitate de acţiune cu două direcţii: întărirea factorilor favorabili alianţei cu Puterile Centrale şi prevenirea unei apropieri de Rusia. Pentru realizarea celei de-a doua direcţii, cei doi diplomaţi au căutat pe cât posibil să menţină relaţii încordate între Petersburg şi Bucureşti. După venirea la putere, la începutul anului 1889, a guvernului L. Catargi–Al. Lahovary relaţiile între cele trei ţări s-au tensionat şi doar vizita lui Lahovary la Viena şi Berlin în vara anului 1889, a reuşit să liniştească într-o oarecare măsură spiritele[14].

Eforturile depuse în vederea menţinerii relaţiilor dintre României şi Rusia într-un stadiu care să facă imposibilă o înţelegere între cele două ţări, au devenit mult mai intense odată cu transformarea survenită în politica externă a Germaniei după căderea lui Bismarck, cădere provocată de divergenţele de păreri dintre împărat şi cancelar, atât în politica internă cât şi cea externă[15].

Noii sfătuitori ai împăratului l-au îndemnat să urmeze un nou curs în politica externă şi anume abandonul relaţiilor cu Rusia şi adâncirea celor cu Austria. Piramida politică făurită de Bismarck începea să se năruie, validând prorocirea genialului diplomat: "Germania e în pericol de a sfârşi puţin câte puţin prin a depinde de Austria şi până la sfârşit să plătească cu sângele ei şi cu bogăţiile ei politica balcanică a Vienei"[16]. Evident că această situaţie nu putea lăsa indiferente cercurile politice din România, mai ales că nu se cunoştea atitudinea în privinţa viitoarei politici externe a Germaniei. Noii diplomaţi germani au ajuns la concluzia că diferitele tratate secrete se contrazic. Oricum, alianţa cu România, prezentată ca o constantă a diplomaţiei Germaniei, devenea cu atât mai preţioasă. Valoarea ei sporea şi prin faptul că atitudinea Germaniei faţă de Rusia dădea mai multă îndrăzneală Austro-Ungariei în sudul Europei. Stăruinţele Puterilor Centrale în vederea înnoirii Tratatului din 1883, apar în acest context ca perfect fireşti şi în noile condiţii ele sunt deosebit de sugestive în privinţa locului atribuit României pe plan european.

În tratativele timpurii începute de diplomaţii austro-ungari se încerca convingerea regelui de faptul că România avea un mai mare interes pentru tratat decât puterile Triplei Alianţe. După părerea lor, atitudinea de expectativă adoptată de rege se datora şi ultimelor evenimente internaţionale. Convins de trăinicia Triplei Alianţe, el părea totuşi mai degrabă dispus să se îndepărteze de acesta, decât să înăsprească contradicţiile cu Rusia şi Franţa[17]. Aceste tendinţe erau întărite de dimensiunile tot mai ample ale luptei naţionale din Transilvania.

Demersurile factorilor politici din România pentru a condiţiona reînnoirea cu Puterile Centrale de ameliorare a situaţiei românilor de peste munţi, apar ca o rezultantă a intensificării mişcării naţionale pe ambele versante ale Carpaţilor după 1890 şi a mutaţiilor survenite pe plan european, odată cu crearea în 1891-1892 a "Antantei Cordiale" dintre Franţa şi Rusia. Dacă menţinerea ţării în sistemul Triplicei continuă să reprezinte o importantă garanţie externă pentru statul român, prelungirea alianţei la 1892 era dorită sub forma unui tratat sub scutul căruia să fie aşezaţi românii împotriva ofensivei de deznaţionalizare a guvernanţilor din dubla monarhie. Cercurile mai realiste ale vieţii noastre politice erau însă conştiente că renunţarea la linia politică adoptată în 1883 nu era încă posibilă şi preconizau ca statul român să îşi asume fără rezerve, pe plan intern şi extern, atribuţia protejării ramurii poporului român aflată sub dominaţie străină.

O atare opţiune fusese, indirect, emisă în Transilvania de către conferinţa naţională de la Sibiu din 1890. Cu acest prilej, raportul Comisiei de 30 releva avantajele economice şi politice ale apropierii României de Austro-Ungaria nerespingând nici chiar ideea unei convenţii militare, cu condiţia asigurării unei politici conciliante faţă de naţionalităţile din Ungaria. Într-o

epocă frământată care "amenință a zgudui și a învârti toată ordinea politică și socială în Europa"[18] conferința națională transilvăneană conchidea: "Importanța elementului român pentru politica Triplei Alianțe noi o pricepem. Dar nu se poate ca Tripla Alianță să se întărească și să dureze, și totodată să se susțină sistemul de opresiune și nemulțumire al popoarelor, cari doresc dezvoltarea pacinică în patria lor"[19].

Momentul reînnoirii, apare esențial în definirea liniilor politice ale României în legătură cu interesele ei fundamentale ca și în stabilirea locului ei real pe plan internațional. Desfășurate așa cum am mai arătat, într-un moment când se contura cel de-al doilea bloc politico-militar, tratativele au dovedit limpede nu numai că inițiativa reînnoirii nu a venit de la România, ci că a fost necesară o acțiune îndelungată și energică a diplomației austro-germane pentru a se ajunge la această încheiere.

O problemă de ordin intern, cum a fost declanșarea crizei dinastice din ianuarie 1891, a fost și ea folosită de diplomații austro-ungari pentru a-l convinge pe regele Carol I de necesitatea reînnoirii Triplei Alianțe. Intenția principelui Ferdinand de a se căsători cu Elena Văcărescu, proiect aprobat și inspirat se pare de regina Elisabeta, a provocat intervenția directă a împăratului Wilhelm II-lea, prin baronul Bülow[20], dar și declanșarea unui conflict deschis între membrii familiei regale. Suferind o depresie nervoasă, regina a părăsit România și a plecat spre Veneția în 16 iulie 1891, fiind însoțită și de Elena Văcărescu. Întrucât criza părea că va mai dura, Carol I, preocupat de sănătatea reginei, s-a decis să o viziteze la Veneția, nu înainte însă de a-i exprima ambasadorului italian la București dorința de a-l întâlni pe regele Italiei la Monza, sau în orice altă parte pentru a-și prezenta omagiile[21]. Suveranul român a ajuns la Veneția în 5 septembrie și a rămas până în 16 septembrie când, împreună cu regina au plecat la Pallanza, o stațiune turistică în apropiere de Milano unde aceasta urma să-și petreacă convalescența[22].

Profitând de această vizită, guvernul german a cerut regelui Umberto I și guvernului italian să intervină în vederea prelungirii tratatelor ce legau România de Tripla Alianță. S-a urmărit de către diplomația germană ca această cerere să aibă o dublă finalitate: eliminarea ezitărilor suveranului român și în același timp, asigurarea în avans de adeziunea Italiei la tratatul austro-român, cunoscut fiind faptul că au existat suficiente critici venite din partea diplomației italiene cu privire la această adeziune. Această problemă a fost ridicată în întrevederile avute cu Umberto I și cu președintele Consiliului de Miniștri, marchizul di Rudini în zilele de 30 septembrie și 1 octombrie, și unde regele Carol I, referindu-se la liniile politicii externe românești, a asigurat pe interlocutorii săi că România va rămâne alături de Tripla Alianță[23].

Aceleași asigurări au fost auzite și de diplomații de la Berlin, unde suveranul român a ajuns după vizita din Italia. Se pare că aceștia ar fi dorit, în vederea rezolvării cât mai urgente a problemei reînnoirii, încheierea unui nou tratat și renunțarea la cel vechi, în felul acesta regele nemaitrebuind să recunoască existența acestuia fără ca el să fie cunoscut de miniștrii conservatori. Această soluție, chiar dacă nu a fost respinsă de austro-ungari, a fost considerată inadecvată deoarece nu ar mai fi demonstrat continuitatea politicii externe. În același timp, o reînnoire – făcută acum de conservatori – era deosebit de avantajoasă pentru Puterile Centrale, pentru că, pe viitor, nu mai puteau fi create complicații asemănătoare, indiferent de culoarea guvernului.

Sfârșitul anului 1891 a marcat cotitura spre înnoirea tratatului secret de alianță a României cu Austro-Ungaria. După demisia generalului Florescu, regele i-a încredințat sarcina formării noului guvern lui Lascăr Catargiu, iar ca ministru de externe a fost propus Al. Lahovary. Simțind momentul prielnic, reprezentanții austro-germani la București au intervenit pentru grăbirea reînnoirea tratatului[24].

La 18/30 martie 1892, regele a discutat problema cu Al. Lahovary, comunicându-i existența și clauzele acordului cu Puterile Centrale, însă larga campanie provocată de intensificarea mișcării memorandiste l-a determinat să amâne discuțiile cu Lascăr Catargiu. În sfârșit, la 15/27 mai 1892 regele a vorbit și cu Președintele Consiliului, comunicându-i conținutul tratatului și necesitatea înnoirii lui. Tratativele s-au desfășurat în prima jumătate a lunii iunie, însă semnarea noului tratat are loc în 13/27 iulie 1892, la Sinaia. Celelalte două state membe ale Triplei Alianțe, Germania, respectiv Italia, vor semna actele de aderare la 11/23 noiembrie și 16/28 noiembrie, acesta din urmă (cel cu Italia) nefiind semnat de nici un reprezentant al României, deși fusese încheiat la București[25].

Reînnoirea alianței secrete cu România la 25 iulie 1892, părea să risipească îngrijorarea cercurilor conducătoare ale Triplicei în privința mișcării naționale române, dar înaintarea Memorandului a readus "chestiunea română" în centrul atenției și a alertat factorii politici din Austro-Ungaria și Germania. În lunile mai-iunie 1892, reprezentanțele diplomației germane semnalau Berlinului suportul de masă al acțiunii memorandiste și reacția promptă de solidarizare în stimularea luptei politice a popoarelor nemulțumite din imperiu și pericolul realizării unui front comun al naționalităților împotriva dualismului. Mai inițiat în resorturile adânci ale conflictului, consulul general din Budapesta legitima conținutul Memorandului și dezaproba atitudinea guvernanților din monarhie, care refuză să înțeleagă că problema națională este o "chestiune de viață pentru existența Ungariei" dualiste[26].

Informat asupra persecuțiilor la care au fost supuși conducătorii memorandiști la reîntoarcerea în

Transilvania din partea elementelor şovine şi alarmat de amploarea manifestaţiilor naţionale din România[27], reprezentantul german de la Bucureşti întreprinde o călătorie la Viena spre a atenţiona factorii de conducere din monarhie asupra gravelor implicaţii interne şi externe ce se pot ivi.

Desigur, întreaga politică şi atitudinea adoptată de autorităţile maghiare faţă de problema naţionalităţilor, în general şi de cea românească în mod special, nu putea să nu aibă implicaţii şi repercusiuni multiple asupra relaţiilor dintre state, aspect ce nu putea să scape vigilentei analize a diplomaţiei europene. În primul rând au fost vizate relaţiile României cu Tripla Alianţă, celelalte state încercând să exploateze în limita posibilităţilor animozităţile şi momentele de încordare apărute în raporturile româno-austro-ungare. Chiar dacă regele Carol I avea să-i declare reprezentantului Legaţiei imperiale germane la Bucureşti, von Schlözer, că "guvernul său a avut o atitudine corectă faţă de românii din Ungaria", nu ascundea că în "adâncul inimii sale nu putea să nu dea dreptate acelor români"[28]. Mult mai ferm în această problemă s-a dovedit a fi ziarul "Lupta", care într-un răspuns dat gazetei "Pester Lloyd" atrăgea atenţia maghiarilor să nu greşească închipuindu-şi că "simpatiile României pentru Tripla Alianţă" pot să rămână nealterate în urma incidentelor din Transilvania. Se afirma pe un ton foarte clar, că "dacă nu avem dreptul de a tulbura liniştea ungurilor, care vor să-i asimileze pe fraţii noştrii, avem în schimb dreptul de a ne îndrepta armele împotriva celor care ne oprimă neamul". Tocmai de aceea se exprima convingerea că, atât Austria, cât şi Germania, vor trebui să determine Budapesta să înţeleagă cât de periculoasă ar fi pentru alianţa celor trei "întoarcerea a 150 000 de baionete în beneficial alianţei franco-ruse"[29].

În temeiul unor asemenea aprecieri şi declaraţii apare ca absolut întemeiată nedumerirea - exprimată într-un raport din 15 iunie 1893, de către ministrul belgian la Bucureşti - pentru "faptul că ideile de stăpânire care-şi fac apariţia în Ungaria nu sunt temperate de o evaluare mai cumpătată şi mai prudentă a cerinţelor politicii externe a monarhiei Austro-Ungariei". Acelaşi autor remarca şi un alt aspect, anume că nu era cazul să se exagereze, întrucât România ar fi riscat prea mult dacă s-ar fi orientat spre Rusia, stricându-şi relaţiile cu statele Europei Centrale, situaţie considerată similară, chiar dacă s-ar fi deteriorat raporturile doar cu una dintre respectivele ţări[30].

În bună măsură, afirmaţiile de mai sus aveau un sâmbure de adevăr, atâta vreme cât în imperiul ţarist sufereau alte milioane de români supuşi ca şi fraţii lor transilvăneni, aceloraşi suplicii ce vizau ştergerea identităţii naţionale.

Toate aceste oprelişti nu au putut împiedica – după cum se remarca într-un raport din 16 iulie 1893 – susţinerea stârnitoare, "cu ajutorul presei naţionale şi străine şi al donaţiilor spontane, propaganda în rândul populaţiei româneşti din Ungaria, Macedonia şi Basarabia, în favoarea fraţilor transilvăneni"[31].

În aceste condiţii cercurile diplomatice străine considerau că o apropiere oficială a României faţă de Puterile Centrale părea puţin probabilă, însă Kalnoky vine să schimbe această părere prin discursul său de la sfârşitul anului 1894 în faţa Parlamentului austro-ungar în care spune că: "România a fost printre ţările care au recunoscut îndată scopurile într-adevăr paşnice ale întreitei alianţe şi care a căutat să se apropie de Puterile Centrale ale Europei"[32].

Evoluţia în această regiune a Europei avea să întărească orientarea politicii externe a României. În 1895 odată cu expirarea tratatului dintre Serbia şi Austro-Ungaria, influenţa austrică a fost înlocuită de cea rusă. În acelaşi timp şi diplomaţia bulgară s-a orientat către Sankt Petersburg. În aceste condiţii atât România cât şi Austro-Ungaria erau interesate să-şi întărească alianţa dintre ele. În acest sens şi pentru a atenua impresia produsă de procesul Memorandului, cu prilejul vizitei lui Carol I la Ischl în 1895, condamnaţii au fost graţiaţi.

Anul 1896 este important în relaţiile româno-austro-ungare deoarece acum are loc vizita lui Francisc Iosif, prilejuită de inaugurarea canalului de la Porţile de Fier, continuată la Bucureşti şi Sinaia. Împăratul, însoţit de Goluchowski şi de generalul Beck, au vizitat fortificaţiile de la Chitila, au asistat la exerciţii de tragere şi la o paradă militară[33]. Această vizită, precum şi modul în care s-a desfăşurat a fost considerată un succes pentru diplomaţia austro-germană, mai ales că s-a semnat protocolul secret de prelungire pentru încă şapte ani a alianţei României cu Triplicea.

Datorită declanşării războiului greco-otoman, situaţia în estul Europei risca să se modifice, prin urmare, în mai 1897 Austro-Ungaria şi Rusia încheie un acord prin care se angajau să menţină status-quo-ul în Balcani. Drept urmare, situaţia diplomatică devine mai destinsă în această zonă, lucru demonstrat şi de vizita lui Carol I, în iulie 1898, la Sankt Petersburg.

Începutul secolului XX a adus noi probleme externe pentru România, care este nevoită să ducă tratative cu Puterile Centrale, deoarece vechile acorduri urmau să expire. România propune ca în locul unui tratat româno-austro-ungar la care să adere Germania şi Italia să se încheie tratate cu fiecare dintre membrii Triplei Alianţe. Propunerea, deşi găseşte sprijinitori în Austro-Ungaria, este refuzată de Berlin iar tratatul este reînnoit la 4/17 aprilie 1902[34].

În urma tratativelor, diplomaţia germană a dat asigurări României şi în legătură cu posibilele transformări din Balcani care erau anunţate de creşterea influenţei comitetului macedo-bulgar, de răscoala din Macedonia din august 1903, de represiunea turcească şi de concentrarea trupelor bulgare la frontiera cu

Imperiul Otoman. Atât regele Carol I cât şi Ion I. C. Brătianu au susţinut că nu vor rămâne indiferenţi în cazul modificării statu-quo-ului teritorial din sudul Dunării, încercând să obţină în acest sens sprijinul sau cel puţin asentimentul Puterilor Centrale[35]. Cu ocazia convorbirilor purtate la Viena şi Berlin, premierul D. A. Sturdza nu a fost câtuşi de puţin încurajat, contele Goluchowski insistând în favoarea unor cât mai strânse raporturi între Bucureşti şi Sofia, deoarece puterea fusese preluată în Bulgaria de un guvern exponent al intereselor cercurilor filo-austriece din cadrul burgheziei bulgare.

Factorii de răspundere de la Viena au avut o atitudine rezervată şi faţă de demersurile guvernului român, întreprinse la Poartă în vederea obţinerii până la urmă, în favoarea aromânilor, a faimoasei irardele din 9/22 mai 1905, tratative ce au trecut şi prin faţa unui conflict diplomatic[36]. Potrivit unui raport din 17/30 ianuarie 1905 al ministerului României la Constantinopol, Alexandru Em. Lahovary, baronul Calice, ambasadorul Austro-Ungariei în Turcia a dovedit faţă de punctual de vedere al guvernanţilor de la Bucureşti "o dezinteresare absolută [...] dacă nu chiar o ostilitate evidentă", spre deosebire de ambasadorii Germaniei, Italiei şi Rusiei ce acordaseră diplomatului român "la Poartă şi la Palat un sprijin cât se poate de preţios"[37]. Iradeaua din acest an a acordat aromânilor egalitatea cu celelalte naţionalităţi din Macedonia, fapt ce a determinat însă o reacţie nefavorabilă în statele balcanice, îndeosebi în Grecia. Deşi guvernul român s-a străduit să aplaneze neînţelegerile survenite în relaţiile cu statul grec, în cele din urmă s-a ajuns la ruperea practic a relaţiilor diplomatice care aveau să intre în normalitate abia în 1911.

Izbucnirea războiului ruso-japonez a canalizat interesul diplomaţiei europene în altă direcţie. Fiind un stat mic, România a trebuit să urmărească atent raporturile dintre marile puteri. În condiţiile amintite, garanţia consta pentru ea în alianţa cu grupul care domina viaţa internaţională. Alăturarea la Puterile Centrale a apărut, astfel multă vreme, soluţia cea mai indicată. Alianţa franco-rusă nu înlăturase hegemonia Triplei Alianţe, însă încheierea acordului anglo-rus şi constituirea Antantei a adus o modificare esenţială în raportul de forţe pe plan internaţional.

Pe de altă parte, neînţelegerile cu Austro-Ungaria au continuat datorită intensificării mişcării de unire cu România. În aceste condiţii, diplomaţia germană şi cea austriacă s-au arătat extrem de preocupate de iniţierea şi mersul tratativelor de "împăcare" dintre guvernul ungar şi conducătorii mişcării româneşti din Transilvania. Diplomaţii sperau să consolideze astfel imperiul dualist şi să destindă relaţiile acestuia cu România. Aceste tratative erau necesare deoarece politica de maghiarizare în Transilvania se accentuase din nou, utilizându-se mai ales legislaţia şcolară; în 1907 a fost promulgată legea Appónyi, care a determinat o puternică reacţie de ambele părţi ale Carpaţilor. Acestor diferende li se adăugau şi dificultăţile pe care autorităţile austro-ungare le ridicau în calea exportului românesc. Încheierea unei noi convenţii comerciale (martie 1909) a fost precedată de şase luni de tratative, întrerupte de două ori şi finalizate sub ameninţarea ultimativă a guvernului român că va denunţa vechea convenţie. Asemenea chestiuni nu puteau lăsa indiferentă lumea politică românească, numeroasele luări de poziţie în presă sau în Parlament, constituind şi o negare a valorii situării alături de Puterile Centrale. O reconsiderare a politicii externe româneşti părea să fie favorizată şi de importanta schimbare care s-a produs în conducerea Partidului Naţional – Liberal, aflat atunci la guvernare; la începutul anului 1909, D. A. Sturdza, cunoscut partizan al apropierii de Puterile Centrale, a fost înlocuit cu I. I. C. Brătianu, cu atitudine mult mai independentă.

În aceste condiţii, diplomaţia austro-germană a făcut evidente eforturi pentru menţinerea neschimbată a orientării politice a Romaniei. În cursul anului 1909 au avut loc două vizite semnificative, cea a kronprinţului german, urmată de cea a moştenitorului austro-ungar, Franz Ferdinand. Se intensifică însă şi acţiunile Antantei de reducere a influenţei germane la Bucureşti. Terenul pentru acţiunea diplomaţiei Antantei era în parte pregătit şi prin apariţia unor noi diferende în sânul Puterilor Centrale în legătură cu situaţia din Balcani. România se manifestă în mod constant pentru menţinerea statu-quo-ului în această regiune, însă evenimentele din 1908 modificaseră situaţia şi anunţau alte shimbări, mai ales cu mult frământata problemă a Macedoniei. Împărţirea acesteia urma să ducă la o schimbare a raportului de forţe între statele sud-est europene. Guvernul român, căutând o soluţie pentru această eventualitate, revendică linia Silistra-Varna (uneori Ruscik-Varna) urmărind astfel o întărire strategică. Cererea a fost prezentată şi ca o posibilă compensaţie pentru înglobarea aromânilor în alte state.

În 1909-1910 diplomaţia austro-germană nu a împărtăşit acest punct de vedere, mai mult eschivându-se decât afirmând o poziţie explicită. Cel puţin în parte, faptul îşi are explicaţia în caracterul raporturilor româno-austro-ungare. Alianţa rămânea în vigoare, dar persistau şi neînţelegerile esenţiale legate de problema naţională. Din anumite puncte de vedere pentru Austro-Ungaria, o alianţă cu Sofia putea fi mai avantajoasă decât una cu Bucureştii. Bulgaria putea înlocui România ca barieră împotriva expansiunii ruse în Balcani şi prezenta avantajul de a oferi o contrapondere faţă de Serbia, a cărei atitudine antiaustriacă fusese definitiv consolidată ca urmare a anexării Bosniei şi Herţegovinei[38].

Simptomele menţionate anunţau viitoarea

evoluție. Până în preajma Războaielor Balcanice, România a rămas aliată relativ fidelă a Puterilor Centrale, o fidelitate care era de fapt aceea a câtorva cercuri politice, avantajate de poziția pe care o aveau în conducerea țării.

Războaiele balcanice au constituit deznodământul firesc al unei îndelungi evoluții a situației din sud-estul Europei. Problema cea mai complicată rămânea aceea a Macedoniei aflată în cadrul Imperiului Otoman, înlăturarea dominației otomane constituind astfel un obiectiv esențial în politica externă a statelor balcanice şi anunța un imminent conflict între acestea şi Poartă.

Rusia, dornică să își ia revanșa în sud-estul Europei, elaborează planul unei alianțe a statelor creştine din Balcani împotriva Imperiului Otoman. Deosebit de energic pentru realizarea lui au acționat miniştrii ruşi la Sofia şi Belgrad. De altfel, tocmai între Sofia şi Belgrad au avut loc cele mai importante tratative pentru a asigura atitudinea amicală a guvernului de la Bucureşti. Primul ministru sârb a formulat un plan care avea în vedere posibilitatea unirii Transilvaniei cu România. Date fiind însă raporturile româno-austriece, diplomația sârbo-bulgară a ajuns la înțelegerea care era îndreptată nu numai împotriva Porții ci şi a României şi Austro-Ungariei[39].

Cum era şi firesc, România a urmărit cu deosebită atenție evenimentele. Surprinzătoarele victorii ale aliaților din Balcani au determinat anumite luări de poziție din partea marilor puteri, ceea ce a provocat o creştere a tensiunilor internaționale. În aceste condiții, România emite ideea modificării strategice a frontierei dobrogene, considerată ca stabilită în defavoarea ei în 1878. În această privință, guvernul român aştepta un sprijin din partea aliatei sale, Austro-Ungaria, dar aceasta îşi îndreptase tot mai mult preferințele spre Bulgaria. Politica externă austriacă era însă în dezacord cu cea germană, care găsea legitime pretențiile româneşti. Berlinul nu putea fi dispus să renunțe la un aliat în această regiune, într-un moment în care războiul balcanic putea să se transforme într-un conflict general[40].

Eforturile Puterilor Centrale în vederea păstrării alianței cu România au continuat în timpul tratativelor de la Londra. În cele din urmă, ele au dus la o reînnoire a tratatelor încheiate anterior (ianuarie – februarie 1913). Deşi guvernul român rămânea aliat al Puterilor Centrale, era evident că acestea pierdeau teren, lucru demonstrat de evoluția ulterioară a evenimentelor. Între aliații din primul război balcanic neînțelegerile s-au dovedit a fi foarte puternice, astfel încât se ajunge la încheierea unui tratat greco - sârb în mai 1913 şi proliferarea unui mare conflict. În această situație era limpede că opțiunile României nu puteau fi acelea ale Austro-Ungariei care continua să joace cartea bulgară. La 17/30 iunie fără declarație de război Bulgaria şi-a atacat aliații. În aceste condiții, guvernul român a decis mobilizarea, care a fost un prilej pentru a sublinia cât de nepopulară era alianța cu Puterile Centrale. Diferitele manifestări arătau satisfacția că guvernul român avea o politică independentă față de Viena, acțiunea Bulgariei reținând mai puțin atenția. Având acordul Franței şi Rusiei, guvernul român a hotărât intrarea armatei în Bulgaria, fapt ce constituia o dezavuarea alianței cu Austro-Ungaria[41/]

Intervenția României a avut un rol important în încetarea ostilităților la 17/30 iulie şi începerea tratativelor de pace. Aceste tratative au avut loc la Bucureşti şi au participat numai reprezentanți ai țărilor beligerante. Este adevărat că au existat şi încercări de rediscutare a hotărârilor într-un congres la care să participle marile puteri, invocându-se precedentul tratativelor de la San Stefano şi Berlin.

Criza balcanică a constituit în cadrul politicii externe austro-ungare un incontestabil impas, provocat însă de politica sud-est europeană a contelui Berchtold şi nu de intențiile factorilor de răspundere de la Bucureşti, care au căutat de-a lungul întregii perioade a conflictului sud dunărean să se bazeze pe Tripla Alianță. Ei au obținut de altfel sprijinul Germaniei şi nuanțat, pe cel al Italiei.

Războaiele balcanice şi pacea de la Bucureşti au adus modificări importante raportului de forțe din sud-estul Europei, constatându-se o slăbire a poziției Puterilor Centrale în această zonă. Acest fapt duce la numirea ca ministru al Austro-Ungariei la Bucureşti, a contelui Czernin, personalitate politică de prim ordin. În urma eşecului de a face public tratatul româno-austro-ungar, precum şi nerealizării unei alianțe româno-bulgare în aprilie 1914, Czernin îşi dă seama de imposibilitatea concilierii relațiilor României cu dubla monarhie. De altfel, şi Conrad von Hötzendorf declara că România trebuie considerată pierdută pentru Puterile Centrale, din cauza exasperării provocate printre români de politica şovinistă maghiară[42]. Constatând divergențele româno-austro-ungare, diplomația franco-rusă s-a ocupat în continuare de desprinderea României de Tripla Alianță, lucru facilitat şi de schimbarea guvernamentală din ianuarie 1914, când a venit la putere guvernul condus de Ion I. C. Brătianu. Acesta şi-a arătat limpede poziția, când regele i-a comunicat acordul cu Austro-Ungaria:"... eu mă îndoiesc, Sire, că un guvern român ar putea să pună în aplicare acest tratat"[43].

Astfel, se ajunge ca în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, România, deşi semnatara unei alianțe cu Puterile Centrale, este dispusă mai mult la o apropiere de Antantă, fapt care va duce, în evoluția ulterioară a evenimentelor, la încheierea construcției statului național unitar.

Note :

1.Gh. Platon, *Considerații privind situația României în preajma aderării la Tripla Alianță*, în "Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza", Istorie, Iași, nr. 18, 1972, p. 156-186; Idem, *Informații privind orientarea politică a României la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în Sub semnul Clio. Omagiu academicianului profesor Ștefan Pascu, Cluj, 1974, p. 396-404; Idem, *România și politica de alianțe*. Istorie și actualitate, Bucureşti,1993, p. 106-118; Daniela Buşă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congrasul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914),* Ed. Paideia, București, 2003, p. 120.

2. În istoriografia română și străină există numeroase opinii potrivit cărora aderarea României la Tripla Alianță s-ar fi făcut în ideea dobândirii de sprijin militar. Vezi, în acest sens: G. Brătianu, *Bismarck și Ion C Brătianu*, în "Magazin Istoric", 1997, 31, nr. 9, p. 5-10, nr. 10, p. 13-17; Radu Meitani*, Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856 până la 1930*, Bucureşti, 1943, p. 176-177; G. Fotino, *Les missions de Goluchowski et de Bülow auprès de Roi Carol I-er de Roumanie* (Extrait de la Revue d'Histoire Diplomatique, Juillet – Septembre, 1932), Paris,1932; Lilio Cialdea, *La politica estera della Romania nel quarantennio prebellico*, Bologna, 1933, p. 171.

3. *Planurile lui Bismarck în chestiunile balcanice*, în "Gazeta Transilvaniei", anul 1886, nr. 203, 11/23 septembrie.

4. *Unirea Bulgarilor*, în "Gazeta Transilvaniei", anul 1885, nr. 240, 29octombrie/10 noiembrie.

5. *35 de ani de relații italo-române, 1879-1914. Documente diplomatice italiene*, Editate de Rudolf Dinu, Ion Bulei, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001, S. Personală,Roma, 29 aprilie 1888, preşedintele consiliului și ministru de externe Francesco Crispi, către ministrul Italiei la Bucureşti, Curtopassi.

6. Vezi Rudolf Dinu, *L'alleanza ideale:appunti per la storia delle relazioni italo-romene nell'ambito della Triplice alleanza(1883-1903)* în "Annuario dell'Instituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", anno VI-VII, 2004-2005, p. 469-498.

7. Corneliu Mihai Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare 1875-1900*, Bucureşti, Ed. Silex, 2002, p. 183.

8. *35 de ani de relații italo-române*, Memoriu, Ministrul de externe al Austro-Ungariei, Kálnoky, către ambasadorul la Roma, von Bruck, nedatat.

9. Corneliu Mihai Lungu, *op. cit*., p. 185.: Rudolf Dinu, *Italian-Romanian Relationship Inside of the Triple Alliance. The 1888 Agreement*, în „ Studi Italo-Romeni. Diplomazia e societa, 1879-1914, p. 75.

10. Pentru analiza detaliată a acestui argument, Renato Mori, *Francesco Crispi e l'accessione italiana all'acordo austro-rumeno*, în "Clio", anno V, nr. 2-3, 1969, p. 192-238; Rudolf Dinu, *Romanian-Italian Relationship inside of the Triple Alliance. The 1888 Agreement*, în "Annuario dell'Instituto Rumeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", anno II, nr. 2, 2000, p. 201-218.

11. Apud, *35 de ani de ralații italo-române*, p. 11.

12. Giacomo Perticone, *La politica estera italiana dal 1861 al 1914*, Roma, Edizioni Rai, 1961, p. 66.

13. Gh. N. Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță,* Ed. Științifică și Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 121.

14. Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, 1975, p. 133.

15. Lucian Giura, Maura Geraldina Giura, *Otto von Bismarck-artizanul Germaniei moderne,* Ed. Tehno Media, Sibiu, 2003, p.193-196

16. *Ibidem*.

17. Gh. N. Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit*., p. 102.

18. T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară,* Sibiu, 1913, vol. VII, p. 424.

19. Raportul comisiunii de 30 prezentat de Vicențiu Babeș, în *Ibidem*, p. 427.

20. A. N. I. C. fond Casa Regală, dosar 5/1892, f. 112, Bucureşti, 4 iulie 1891.

21. *35 de ani de relatii italo-române*, doc. 276, Curtopassi a Crispi, Bucarest, 5 settember 1891.

22. Apud. Rudolf Dinu, *L'alleanza ideale: appunti per la storia*...p. 37.

23. Rinaldo Petriguani, *Neutralitá e alleanza:le scelte di politica estera dell'Italia dopo l'Unita*, Bologna, Il Mulino, 1987, p. 268.

24. A. N. I. C. fond Casa Regală, dosar 26/1892, f . 30-31, Reuss către Caprivi, 3 martie 1892.

25. A. Pribram, *op. cit*., p. 94.

26. *Diplomația europeană și Mișcarea Memorandistă 1892-1896*, coord. Corneliu Mihail Lungu, Bucureşti,1995, p.

36. Raportul consulului general imperial pentru Ungaria, Monts, înaintat cancelarului Reichului, contele de Caprivi.

27. *Ibidem*, Sinaia, 24 iunie 1892, Ministerul de Externe , nr. 63, pentru Viena, R. Bülow către Caprivi.

28. *Ibidem*, Sinaia, 4 iulie 1893, Legația Imperială Germană în România, nr. 60, R. von Schlözer către Caprivi.

29. *Ibidem*, București, 24 iulie 1892, no. 672/102, Curtopassi către ministrul afacerilor externe italian Benedetto Brin.

30. *Ibidem*, Bucureşti, 15 iulie 1893, no. 77., G. L. Forgeur către ministrul de externe al Belgiei, Merode-Westerloo.

31.*Ibidem,* Bucureşti, 16 iulie 1893, Legazione di S. M. il Re d'Italia in Rumania, no. 731/185, Curtopassi către ministrul Afacerilor Externe italian Benedetto Brin.

32. Apud Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea 1889-1900*, Bucureşti, 1969, p. 163.

33. *35 de ani de relații italo-române...,* R 1290/183 Rezervat, Bucureşti, 4 octombrie 1896. Ministrul Italiei la Bucureşti, Beccaria, către ministrul de externe ,Visconti Venosta; Gh. N. Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 218-219; Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate...,* vol. II, 1894-1914, p. 83.

34. Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit*., p. 33.
35. *Istoria Românilor,* vol. VII, Tom II, *De la Independență la Marea Unire 1877-1918,* (coord. Gheorghe Platon), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 273.
36. A. Em. Lahovary, *Amintiri diplomatice. Constantinopol (1901-1906)*, Bucureşti, 1935, p. 28-43.
37. *Ibidem,* p. 45.
38. Gh. Zbuchea, *România și războaiele balcanice. Pagini de istorie sud-est europeană,* Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 40.
39. Pentru detalii privind împrejurările în care partea română a luat la cunoştinţă prevederile convenţiei secrete vezi G. A. Dabija, *Amintirile unui ataşat militar român în Bulgaria (1910-1913),* Bucureşti, 1936, p. 155-165; Atanasie Iordache*, Criza politică din România și războaiele balcanice 1912-1913,* Editura Paideia, Bucureşti, 1998, p. 174-175.
40. *Istoria românilor,* (coord. Gh. Platon), vol. VII, Tom II, p. 282.
41. Daniela Buşă, *op. cit.,* p. 270.
42. I. Rusu-Abrudeanu*, Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat. Fapte, documente, faximile.* Bucureşti, 1930, p 101.
43. *Ibidem.,* p. 112

Bibliography:

A.N. I. C. fond Casa Regală.

Buşă Daniela, *Changes politico-territorial in southeastern Europe between Berlin Congress and World War (1878-1914)*, București, Ed. Paideia 2003.

Bismarck's plans in Balkan issues, în "Gazeta Transilvaniei", anul 1886, nr. 203, 11/23 septembrie.

Brătianu, G. *Bismarck and Ion C Brătianu* , în "Magazin Istoric", 1997, 31, nr. 9.

Bulgarian Union, în "Gazeta Transilvaniei", anul 1885, nr. 240, 29octombrie/10 noiembrie.

Căzan Gh. N., Rădulescu-Zoner Serban*, Romania and the Triple Alliance*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979.

Cialdea Lilio *La politica estera della Romania nel quarantennio prebellico*, Bologna, 1933.

Dabija G. A., *Memories of a Romanian military attaché in Bulgaria (1910-1913*) București, 1936

Dinu Rudolf, *L'alleanza ideale:appunti per la storia delle relazioni italo-romene nell'ambito della Triplice alleanza(1883-1903)* în "Annuario dell'Instituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", anno VI-VII, 2004-2005.

Idem, *Romanian-Italian Relationship inside of the Triple Alliance. The 1888 Agreement*, în "Annuario dell'Instituto Rumeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", anno II, nr. 2, 2000, p. 201-218.

Idem, *Italian-Romanian Relationship Inside of the Triple Alliance. The 1888 Agreement*, în „ Studi Italo-Romeni. Diplomazia e societa, 1879-1914.

European diplomacy and the Memorandum movement 1892-1896, coord. Corneliu Mihail Lungu, București,1995,

Fotino G. *Les missions de Goluchowski et de Bülow auprès de Roi Carol I-er de Roumanie* (Extrait de la Revue d'Histoire Diplomatique, Juillet – Septembre, 1932), Paris,1932.

Giura Lucian, Giura Maura Geraldina, *Otto von Bismarck the artisan of modern Germany* , ,Sibiu, Ed. Tehno Media 2003

Iordache Anastasie, *The political crisis in Romania and the Balkan Wars 1912-1913* , București, Editura Paideia, 1998.

Lahovary A. Em.*, Diplomatic Memories. Constantinople (1901-1906)*, București, 1935.

Lungu Traian*, Political life in Romania in the late nineteenth century 1889-1900*, București, 1969.

Idem, *Romanian-Austro-Hungarian relations 1875-1900* , București, Ed. Silex, 2002.

Meitani Radu, *History of political relations between states from 1856 to 1930*, București, 1943.

Mori Renato, *Francesco Crispi e l'accessione italiana all'acordo austro-rumeno*, în "Clio", anno V, nr. 2-3, 1969.

Perticone Giacomo*, La politica estera italiana dal 1861 al 1914*, Roma, Edizioni Rai, 1961, p. 66.

Petriguani,Rinaldo, *Neutralitá e alleanza:le scelte di politica estera dell'Italia dopo l'Unita,* Bologna, Il Mulino, 1987, p. 268.

Platon Gh., *Considerations on the situation in Romania on the eve of joining the Triple Alliance*, în "Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza", Istorie, Iași, nr. 18, 1972.

Idem, *Information regarding Romania's political orientation in the late nineteenth century* , în Sub semnul Clio. Omagiu academicianului profesor Ștefan Pascu, Cluj, 1974.

Idem, *Romania and the alliance policy*. Istorie și actualitate, București, 1993.

Idem, *The modern history of Romania* , București, 1975.

Romanian history, vol. VII, Tom II, Since its independence from Great Union 1877-1918, (coord. Gheorghe Platon), București, Editura Enciclopedică, 2003.

Zbuchea Gh., *Romania and the Balkan wars. Pages of History Southeast Europe*. București, Editura Enciclopedică, 1999

35 years of Italian-Romanian relations, 1879-1914. Italian diplomatic documents, Editate de Rudolf Dinu, Ion Bulei, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001.